

Archeologienota

Puurs (Puurs-Sint-Amands) – Kerkplein

Jordi Bruggeman en Natasja Reyns

Bornem
2022

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteur: Jordi Bruggeman en Natasja Reyns

All-Archeo bv
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2022/12.807/23

© All-Archeo bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	12
2.4	Assessmentrapport	12
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	12
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	18
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	26
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	28
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	29
3	Samenvatting	31
4	Bibliografie	32
4.1	Publicaties	32
4.2	Websites	32
5	Bijlagen	33
5.1	Archeologische periodes	33

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

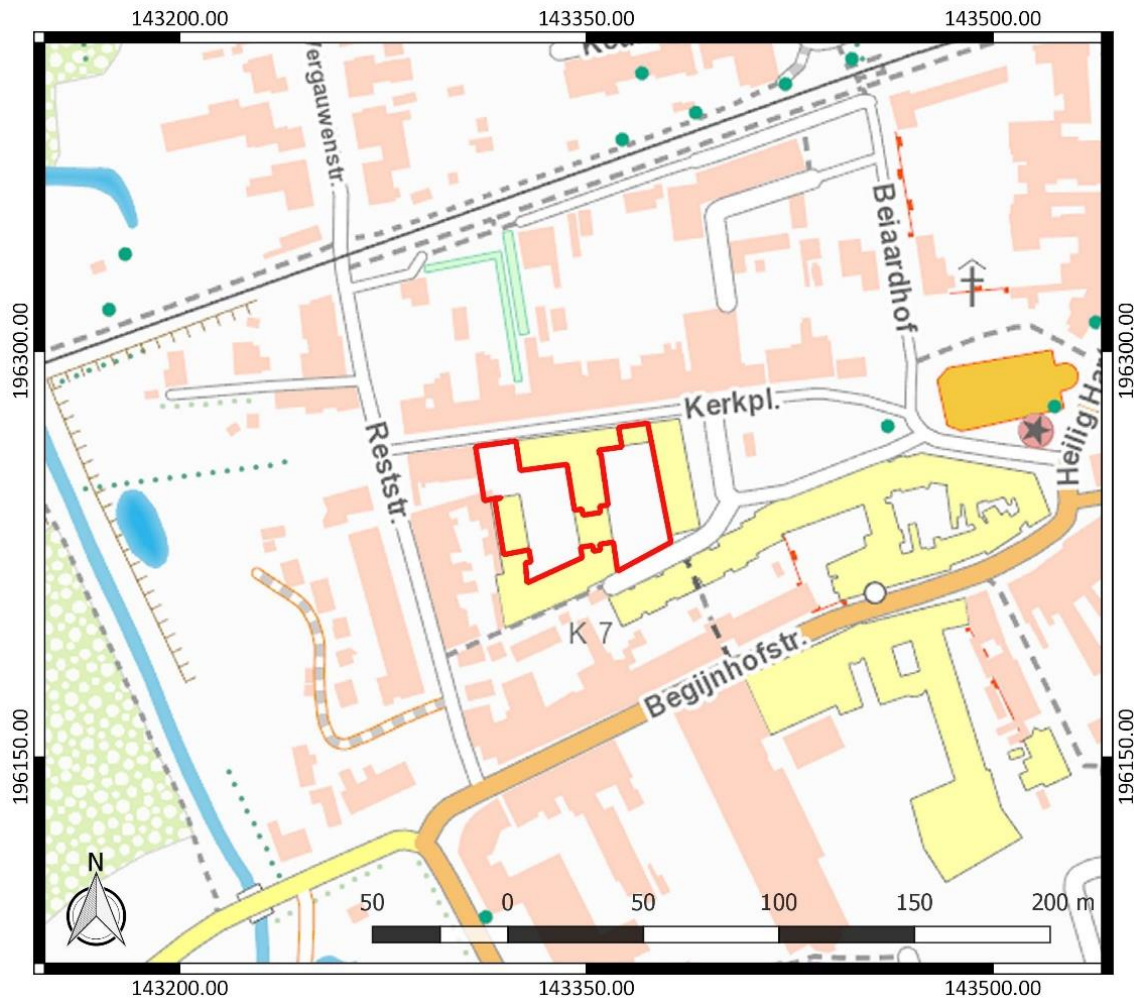
² <https://geo.onroenderfgoed.be>

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Puurs-Sint-Amands, Afdeling 1 (Puurs), sectie B, nummers 146A4, 146M4 en 147N3

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 2325 m²

Topografische kaart:



Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 02/02/2022 – 17/02/2022

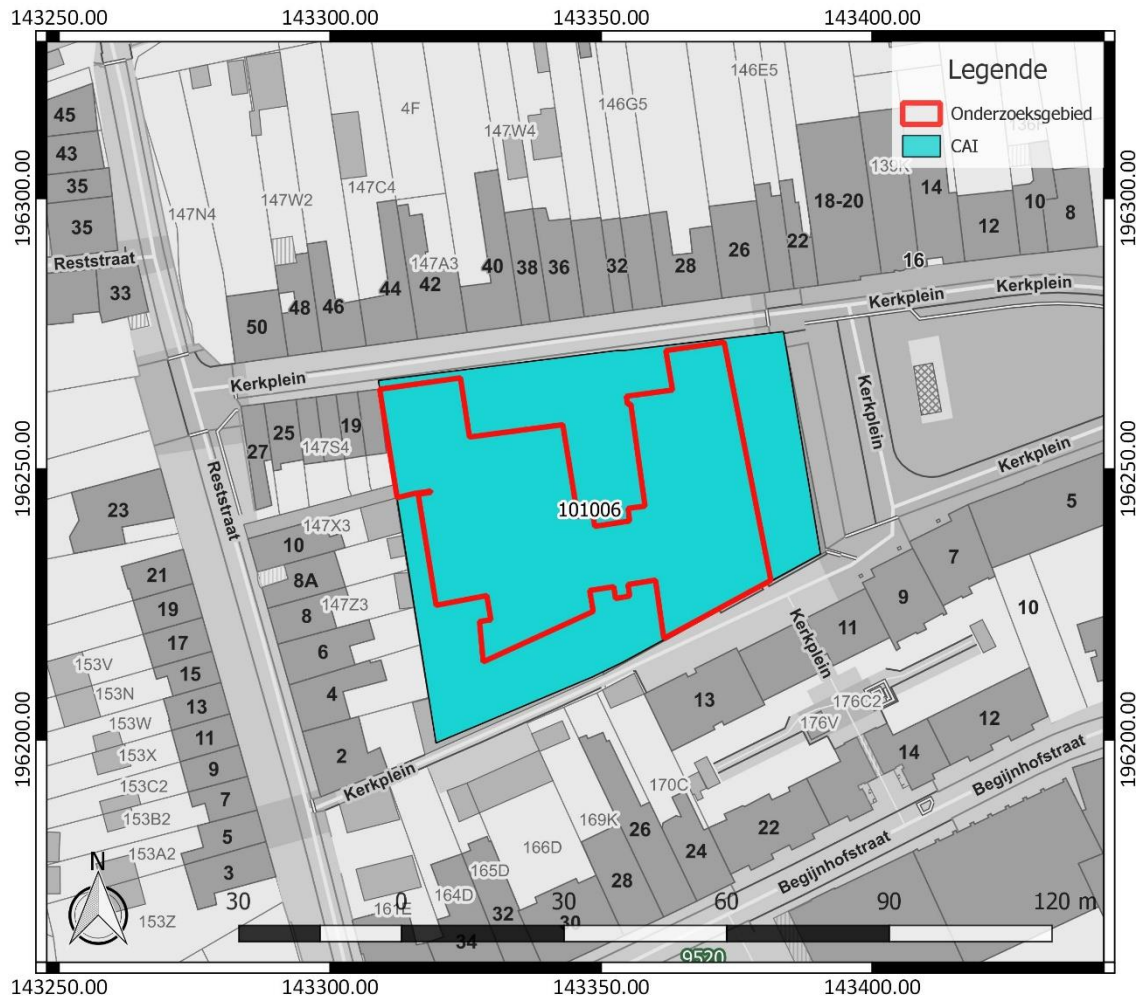
Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Er bevindt zich een CAI-locatie ter hoogte van het onderzoeksgebied het onderzoeksgebied (CAI ID 101006, Figuur 3). Hier is een werfcontrole gebeurd in de perioden april-juni 2002, waarbij er een melkteil of vetvanger is aangetroffen die te plaatsen is in de late middeleeuwen. Er zou een graanmolen hebben gestaan op het terrein, maar daar zijn geen sporen van gevonden bij de

werfcontrole.³ Deze molen is ook niet terug te vinden in het Klein-Brabants Molenboek⁴ of op de website Molenecho's.⁵ Mogelijk wordt er verkeerdelijk gerefereerd naar de molen van Puursdorp aan de Hoogstraat, die ook de Van Hoomissenmolen werd genoemd.⁶



Figuur 3: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Kerkplein I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101006> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

⁴ Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant 2009

⁵

<https://www.molenechos.org/verdwenen/kijk.php?plaats=Puurs&AdvSearch=AdvSearch&so=ASC&sb=plaats&db=verdwenen>

⁶ Callaert/Binon 2009

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

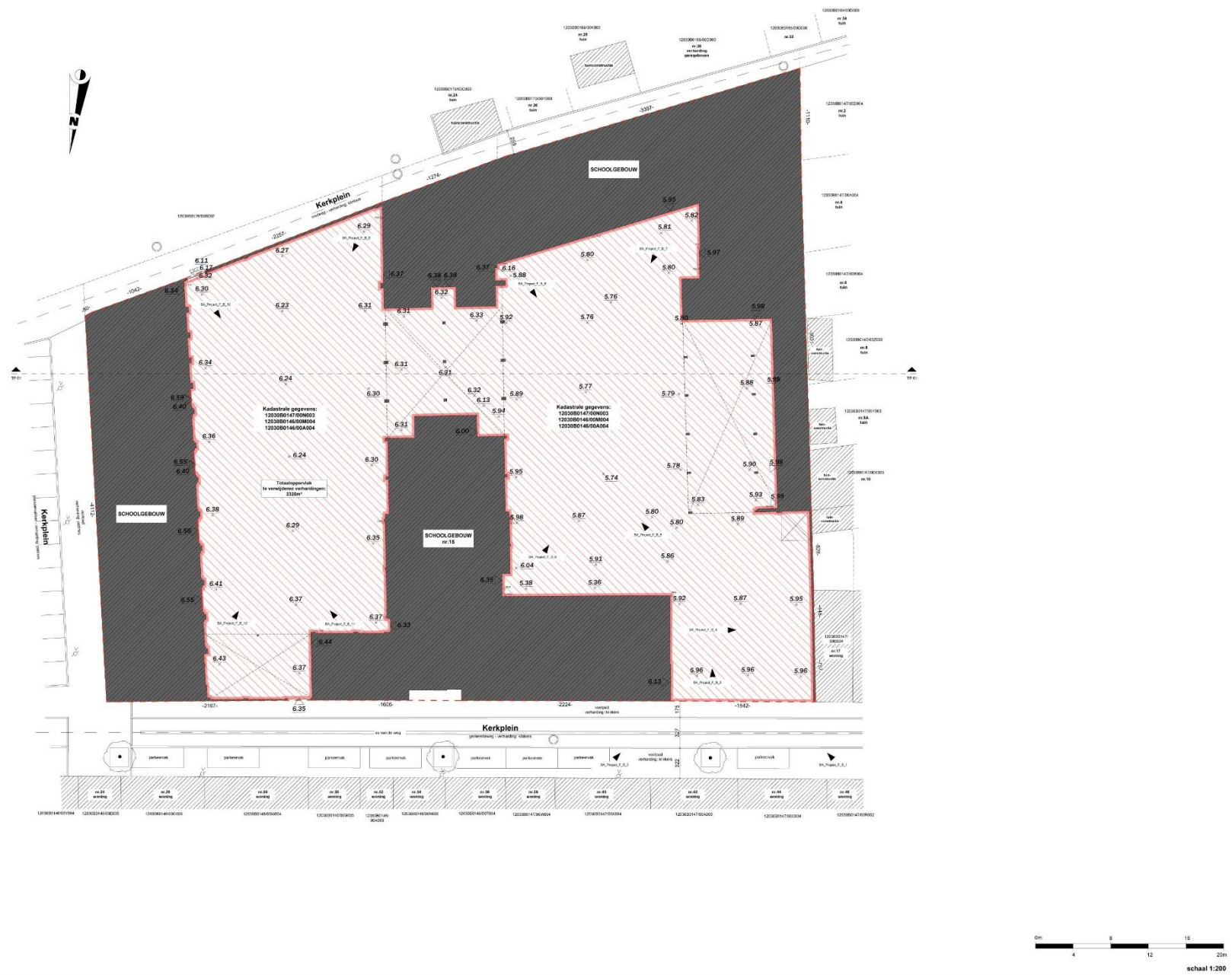
Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

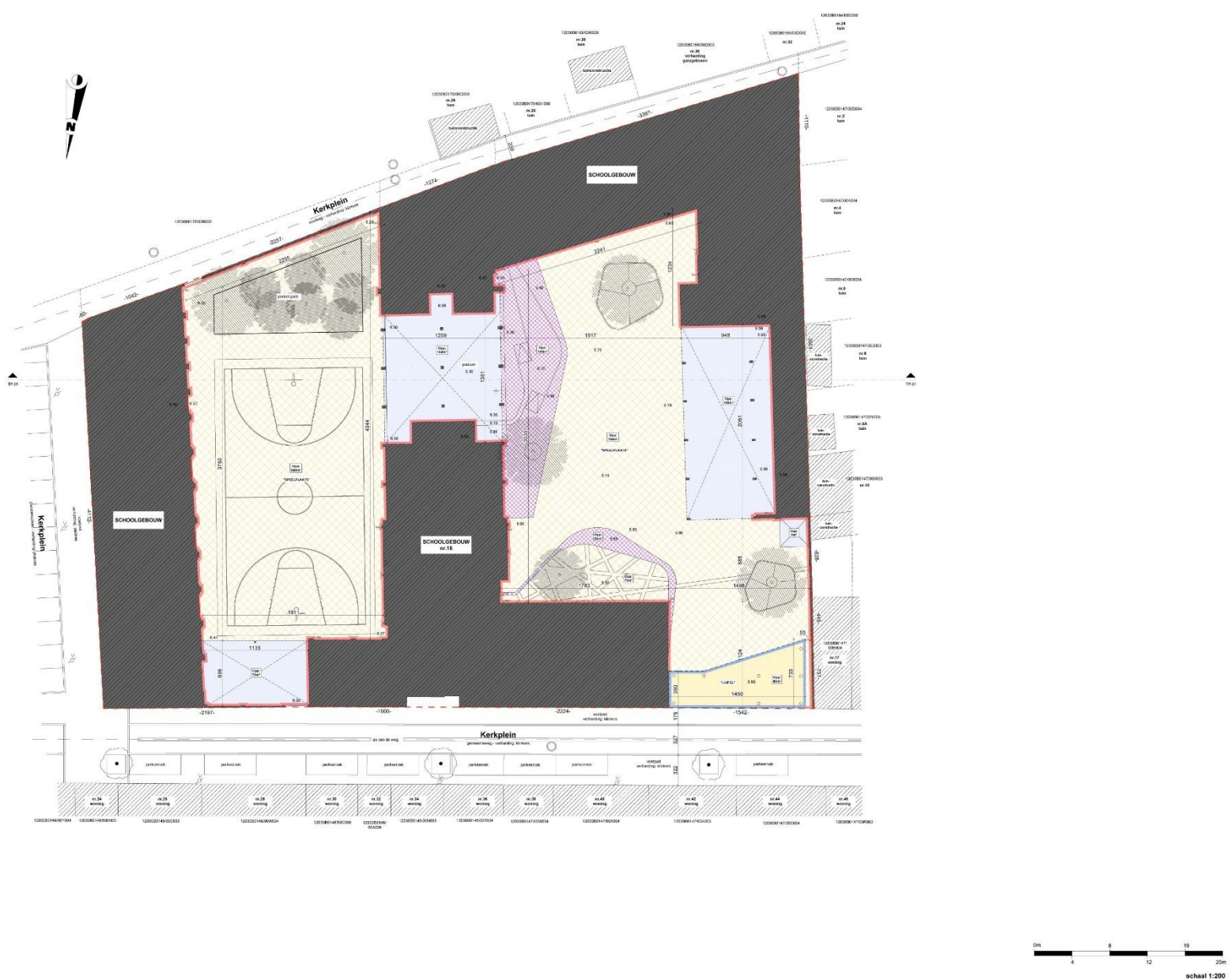
Op het terrein wordt de heraanleg voorzien van de speelplaatsen van SJABI Campus Kerkplein (Figuur 4 en Figuur 5). Deze heraanleg heeft betrekking op een zone met een oppervlakte van ca. 2325 m². Naast de heraanleg van de verhardingen wordt er een 'pocket park' aangelegd met een achttal bomen in het zuidoosten en wordt een luifel aangebracht in het noordwesten. Verder worden er vier bomen voorzien ter hoogte van de westelijke speelplaats.

De verhardingen zullen een gemiddelde opbouw hebben van ca. 61 cm. Voor de plantputten loopt de verstoringsdiepte eveneens op tot circa 61 cm onder het huidige maaiveld. De luifel betreft een lichte constructie waarbij er voor de realisatie slechts plaatselijk kleine uitgravingen gebeuren voor de plaatsing van steunpijlers.

De afvoer van regenwater verloopt via een aantal infiltratiekratten en regenwaterputten. De onderzijde van de kratten komt ongeveer op 1 m onder het maaiveld. Het betreft twee zones van 13,7 m². De onderzijde van de regenwaterputten wordt naar schatting op ca. 2,5 m onder het maaiveldniveau ingezet. De regenwaterputten hebben samen een oppervlakte van ca. 12 m². Bestaande putten blijven zitten. De bestaande rioolbuizen worden wel vervangen. De verwachting is namelijk dat de geplande werken dieper zullen reiken dan de bestaande verharding.



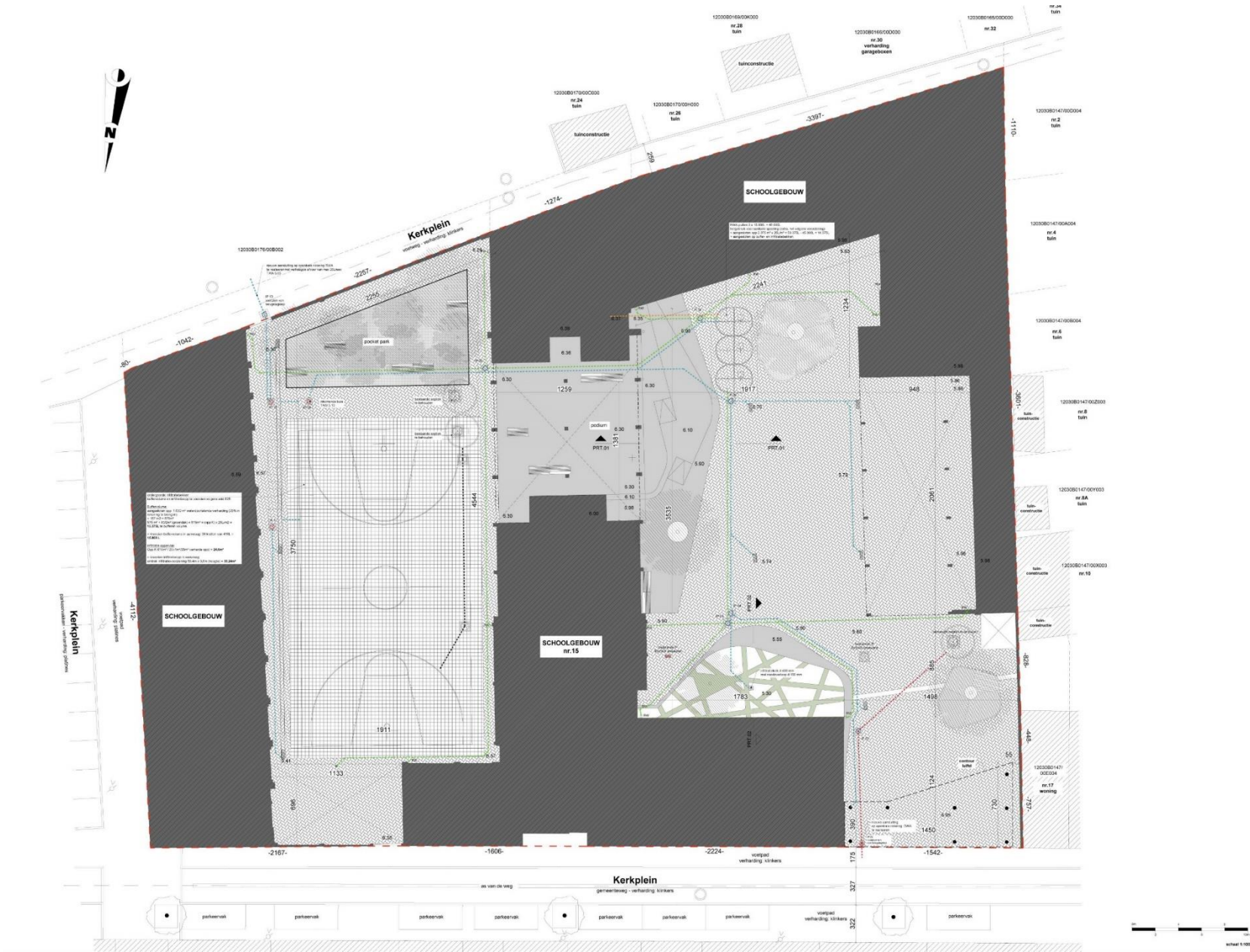
Figuur 4: Plan bestaande toestand



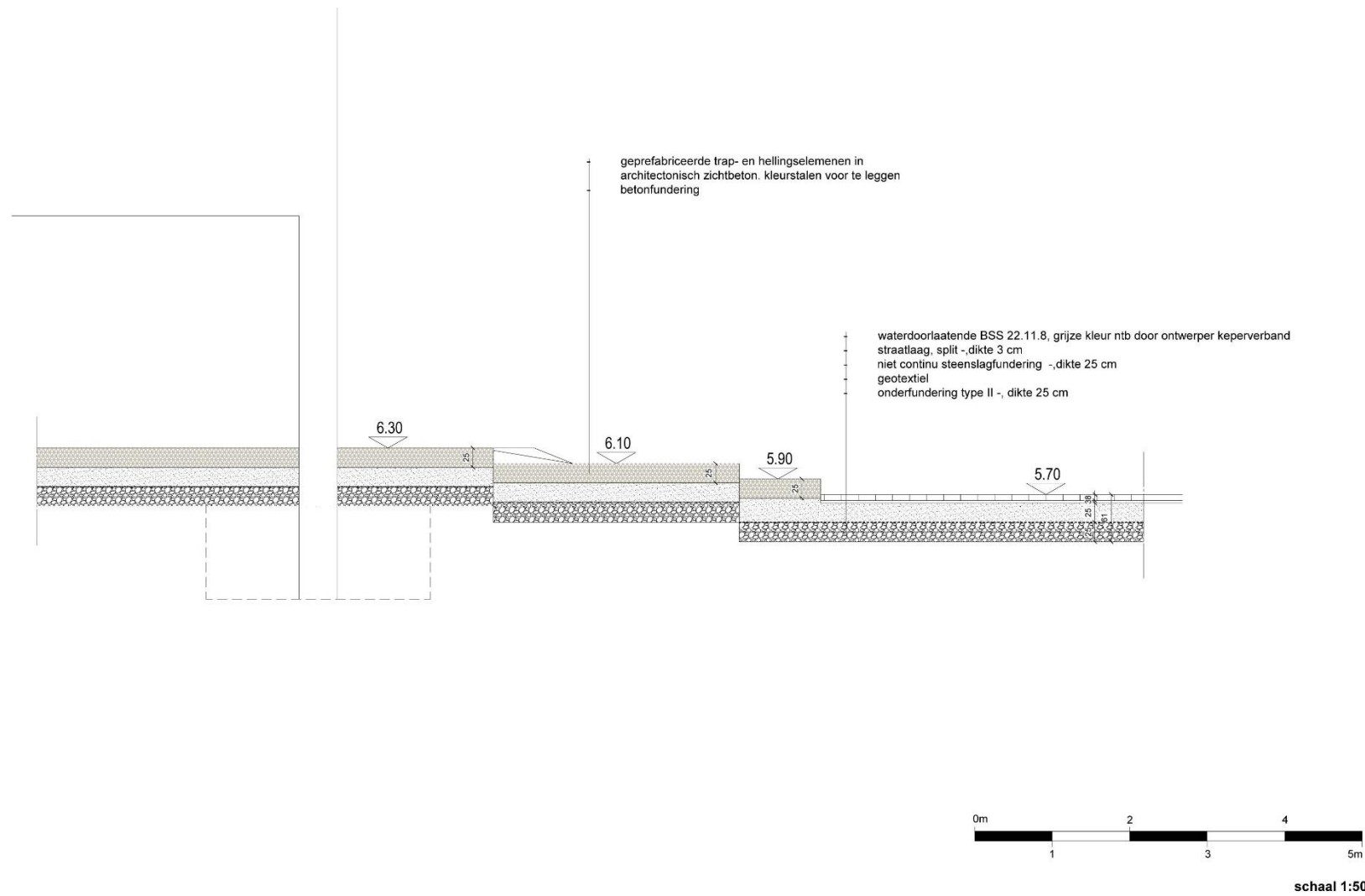
Figuur 5: Plan ontworpen toestand



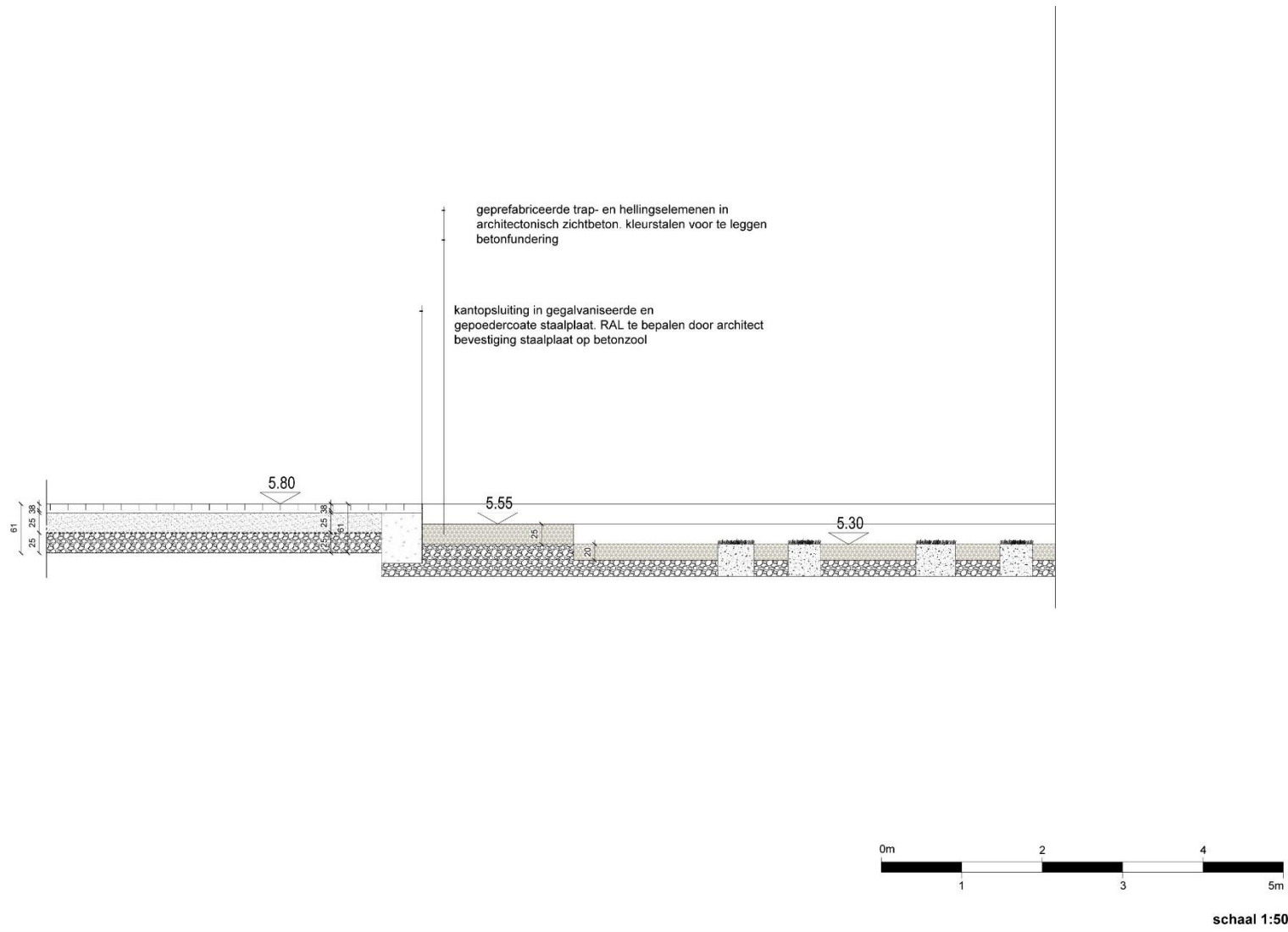
Figuur 6: Rioleringsplan bestaande toestand



Figuur 7: Rioleringsplan ontworpen toestand



Figuur 8: Typeprofiel 1



Figuur 9: Typeprofiel 2

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), 'De plan der baene loopende door den dorpe van Lippeloo, als mede de dorpsstraete loopende door Puers [...]', juni-juli 1774, door C.J. Everaert, het 'Plan de la partie du village de Puers, située au midi de l'église; levé, le 12 août 1787', door C.-J. Everaert, het primitief kadasterplan (1830-1833), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden zeven momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

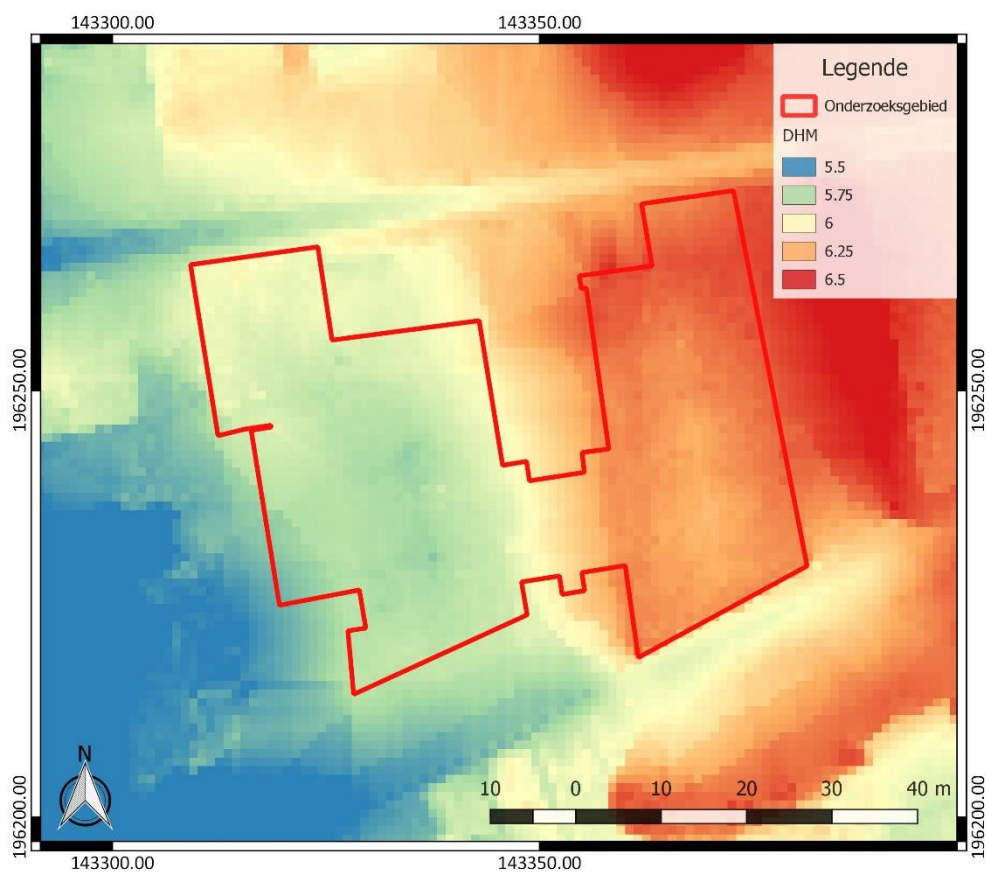
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied is gelegen in het centrum van Puurs, ingesloten tussen het kerkplein in het noordwesten, het noordoosten en het zuidwesten. Ten zuidwesten bevindt zich de Reststraat (Figuur 10). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden met culturele, historische en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. Op korte afstand ten westen stroomt de Grote Molenbeek, waar ten westen van het onderzoeksgebied de Schietveldloop, de Ronebeek, de Priesterveldloop en de Koningsbeek in afwateren. Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied mondt de Speelmansbeek uit in de Grote Molenbeek en ten westen gaat het om de Molenbeek (Figuur 12). De Schelde en diens zijrivieren domineren het hydrografisch net van de streek waarin het onderzoeksgebied zich bevindt.⁷

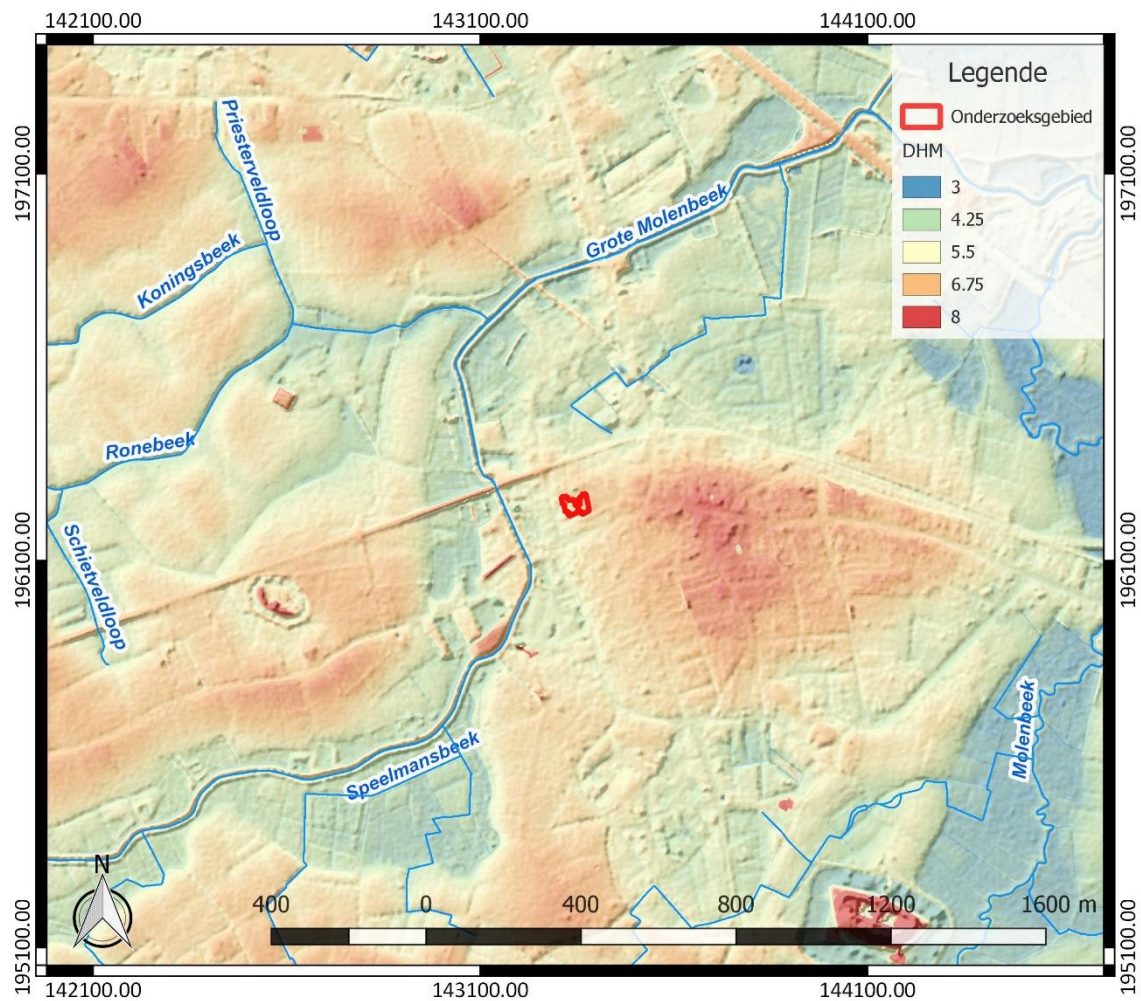
⁷ Adams *et al.* 2002, 8



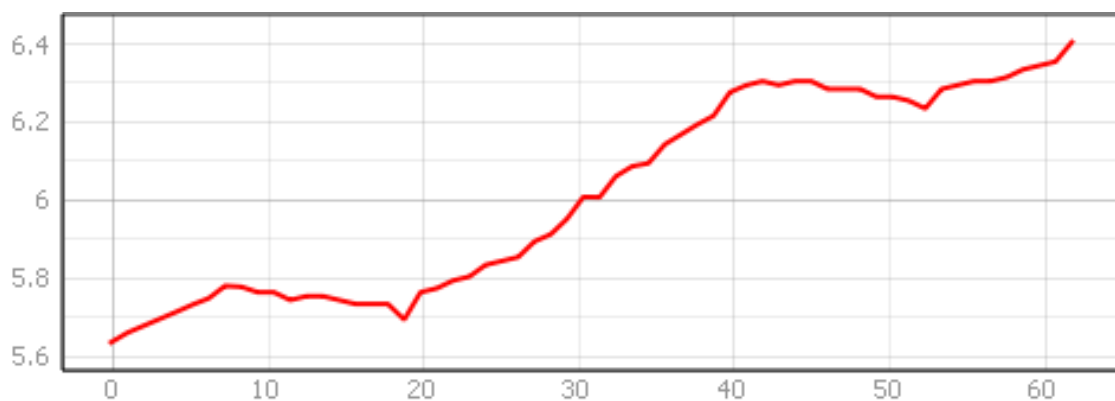
Figuur 10: Luchtfoto van 2021 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 11: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied



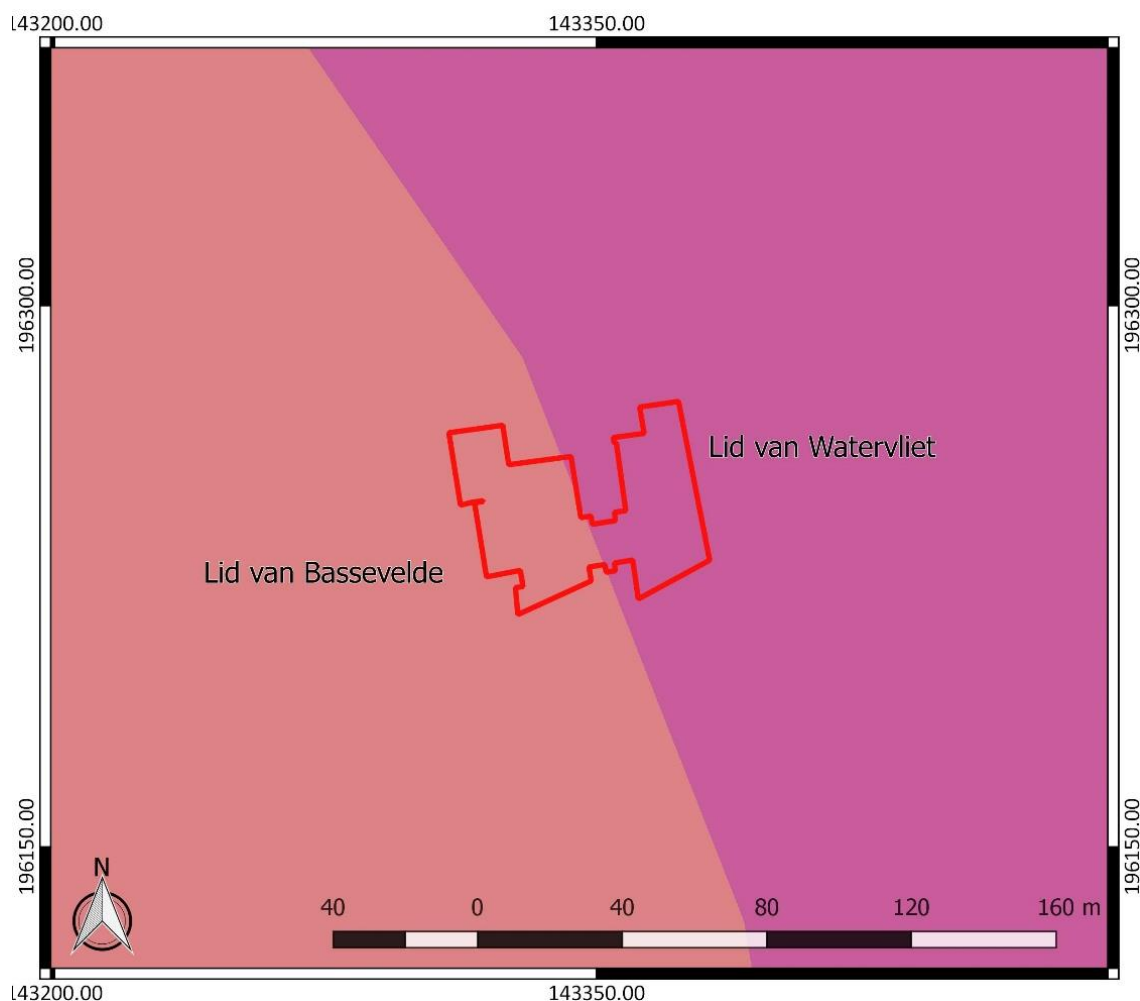
Figuur 12: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 13: Hoogteverloop van zuidwest naar noordoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort de regio tot de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei. Het is een vrij vlak gebied. De omgeving van het onderzoeksgebied maakt deel uit van een landschap met een bijna vlak plateau (Figuur 11). De regio Klein-Brabant is één van de laagst gelegen gebieden van België. Langs de rivieren liggen de alluviale dalen en tussen de rivierdalen bevinden zich de iets hoger gelegen zandvlaktes. Qua reliëf kunnen we stellen dat aan de rivieren polders en broeklanden liggen op

gemiddeld 1 m boven het zeepil. Van Mariekerke over Bornem en Hingene tot Wintamkouter sluit hierbij een duinenrug aan van 7 tot 11 m. Achter deze berm volgen enkele lage gebieden met onder meer het Breeven, het Mansbroek en het Moer op Klein-Mechelen, die afwateren naar de Vliet. Aan de overzijde van deze waterloop stijgt de bodem tot 7 m in Puurs-centrum en Overheide en tot 8 m in Liezele, om daarna terug te dalen naar de Molenbeek.⁸ Het terrein zelf kent een hoogte van 5,6 tot 6,4 m TAW en loopt af naar het westen toe, naar de Grote Molenbeek toe (Figuur 13). Het profiel van het terrein verloopt enigszins getrapt.



Figuur 14: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het oosten onderzoeksgebied (Figuur 14) bestaat uit het Lid van Watervliet. Dit wordt gekenmerkt door donkergroene klei, die zandhoudend is. In het westen gaat het om het Lid van Bassevelde, dat bestaat uit donkergrijs fijn zand tot zand, dat silthoudend en glauconiet- tot glimmerhoudend is.⁹

De quartairgeologische kaart (Figuur 13) geeft aan dat binnen het projectgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen, en/of

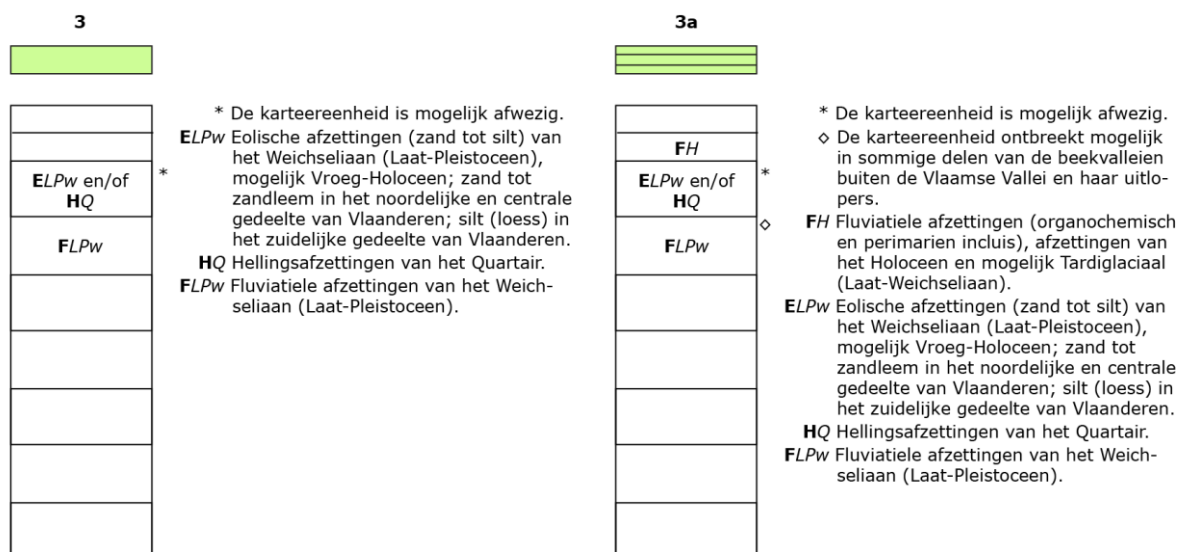
⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Kanton Puurs [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126629> (geraadpleegd op 28 oktober 2021); Bogemans 1996, 3-7; Adams et al. 2002, 7-8

⁹ www.geopunt.be/kaart

hellingafzettingen van het Quartair te vinden zijn. Hieronder kunnen zich ook nog fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan bevinden.¹⁰



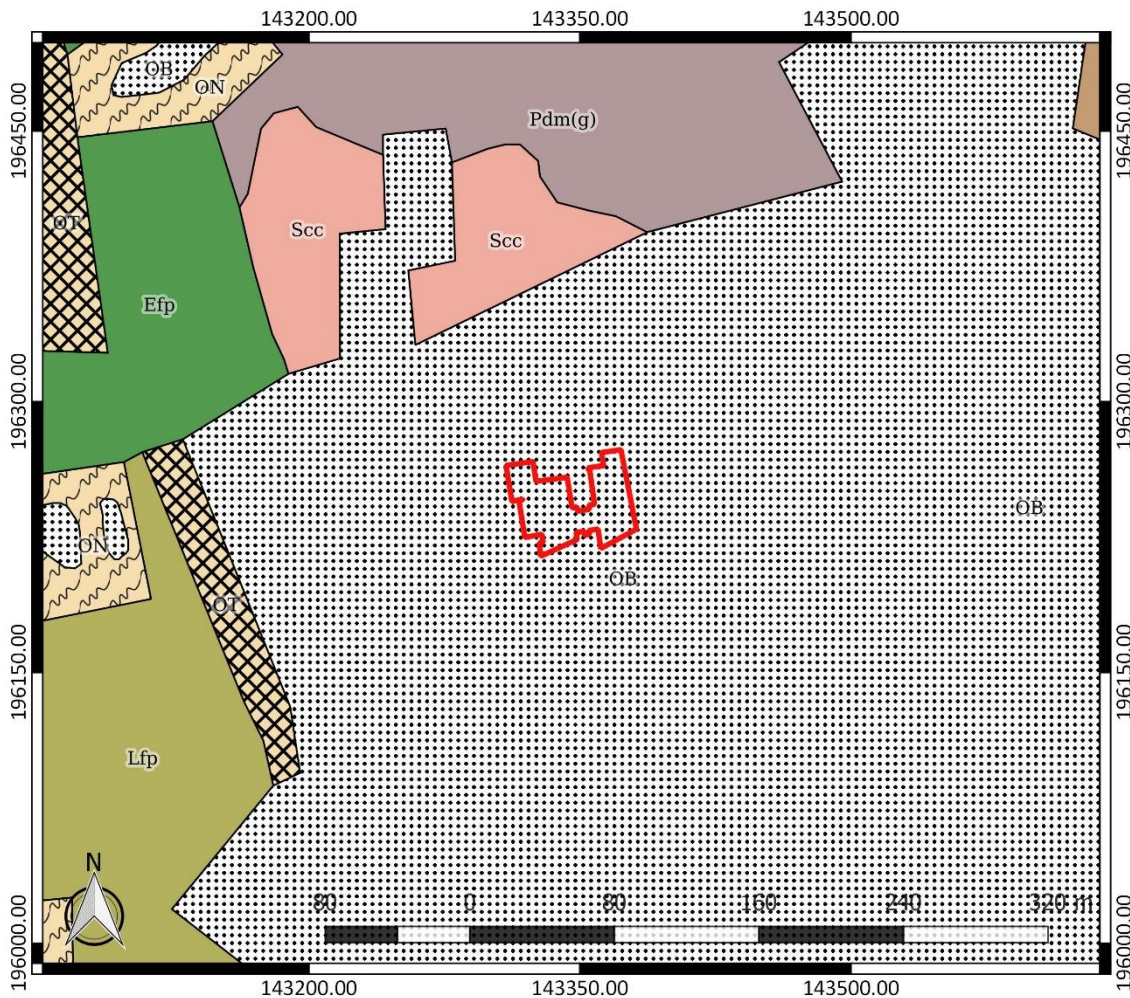
Figuur 15: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 16: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

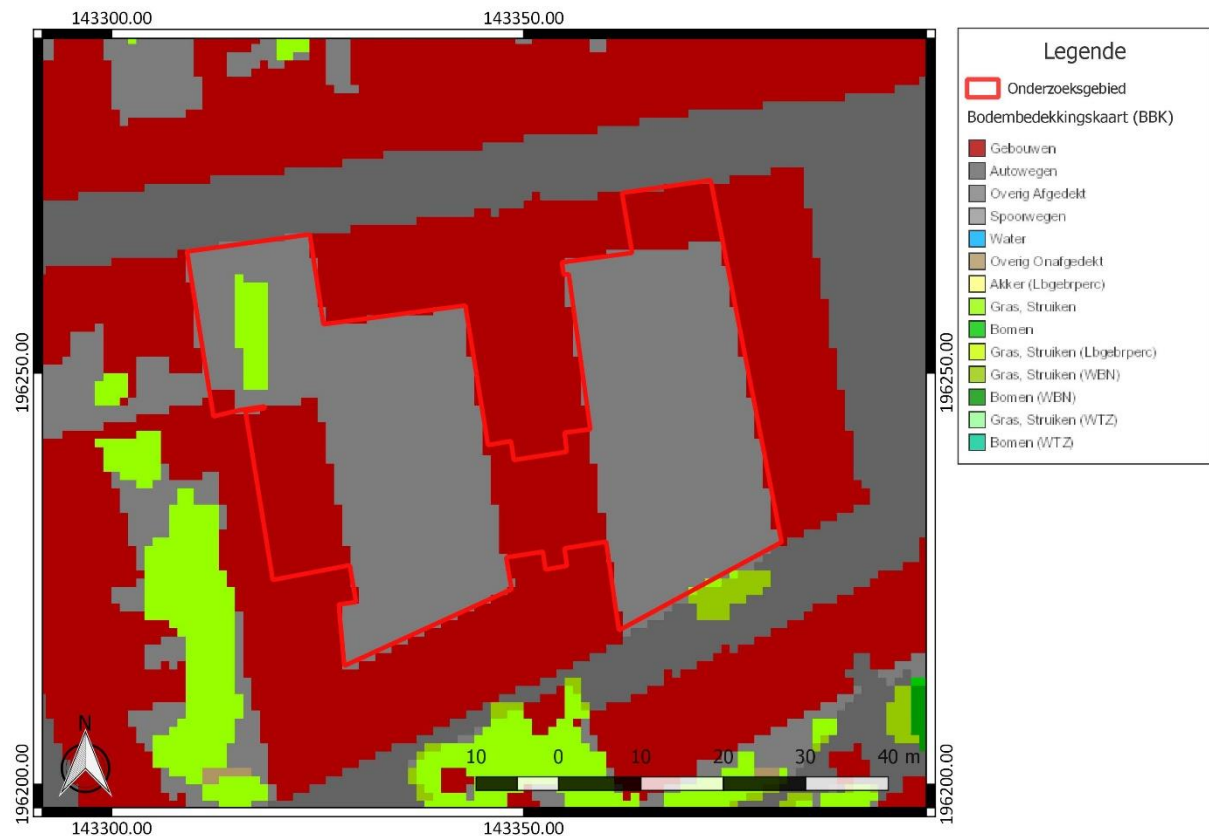
¹⁰ www.geopunt.be/kaart

De bodemkaart (Figuur 17) situeert het onderzoeksgebied en zijn omgeving volledig in een bebouwde zone (OB). Ten noorden vinden we een matig droge lemig zandbodem met sterk gevlechte, verbrokkelde textuur B horizont (Scc) en een matig natte licht zandleembodem met dikke antropogene humus A horizont met grijsachtige kleur (Pdm(g)). Ten noordwesten bevindt zich zeer sterk gleyige kleibodem zonder profiel (Efp) en ten westen een zeer natte zandleembodem zonder profiel (Lfp). De verwachting is, op basis van de landschappelijke ligging, dat de bodem binnen het onderzoeksgebied eerder aansluit bij de ten noorden gelegen bodems. De mogelijke aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont kan wijzen op een goed bewaard bodemarchief.



Figuur 17: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaat voornamelijk verhardingen aanwezig. Voor een deel zijn er ook gebouwen te situeren binnen het onderzoeksgebied. Verder is een kleine zone in het noordwesten ingekleurd als gras of struiken (Figuur 18). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 10).



Figuur 18: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Volgens J. Verbesselt was Puurs aanvankelijk het centrum van één van de grootste Karolingische domeinen in Brabant, dat in het begin van de 9^{de} eeuw door Lodewijk de Vrome aan de Rijksabdij van Cornelimunster geschonken werd. Dit domein werd tussen het einde van de 11^{de} en het begin van de 12^{de} eeuw verworven door de heren van Grimbergen. De gronden verbrokkelden tijdens de 12^{de} en 13^{de} eeuw en kwamen in handen van voogden, lokale geslachten, alsook de Sint-Bernardsabdij van Hemiksem. Deze laatste begon het oude domein te herstellen en zou tot het einde van de 18^{de} eeuw de eigenaar van Puurs blijven. Bestuurlijk behoorde het gebied tijdens het Ancien Régime tot het hertogdom Brabant. Op gerechtelijk gebied echter was het, als oorspronkelijk bezit van een Rijksabdij en als schenking van de Roomse keizer, onafhankelijk van de hertogen van Brabant en waren achtereenvolgens de abten van Cornelimunster en Sint-Bernards soevereine heren van Puurs. Vanaf de 13^{de} eeuw zou men begonnen zijn met indijkingen en het ontginnen van nieuwe gronden. Dit zou echter zo'n geleidelijk proces zijn geweest dat Puurs tot in de 18^{de} eeuw haar oorspronkelijk heide- en boslandschap met moeren en donken behouden zou hebben.¹¹ Recent fuseerden Puurs en Sint-Amunds tot de gemeente Puurs-Sint-Amunds.

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), bevindt het onderzoeksgebied zich aan de noordwestzijde van het centrum van Puurs (Figuur 19). Het situeert zich ter hoogte van akkerland en grasland of tuinzone. Op ca. 70 m ten oosten bevindt zich de kerk van Puurs.

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Puurs [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120428> (geraadpleegd op 28 oktober 2021).



Figuur 19: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een figuratieve kaart uit 1774 situeert het onderzoeksgebied ter hoogte van het Veld genaemt de Hoeve. Ten zuidwesten is een weg aanwezig en ook ten noordwesten is er een (veld)weg. Dit zijn de wegen die op heden benoemd worden als Kerkplein.

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied hoofdzakelijk in gebruik is als akkerland (Figuur 21). In het zuidoosten lijkt er een gebouw aangesneden te worden. Afgaande op de latere kaarten zal dat wellicht niet zo geweest zijn.

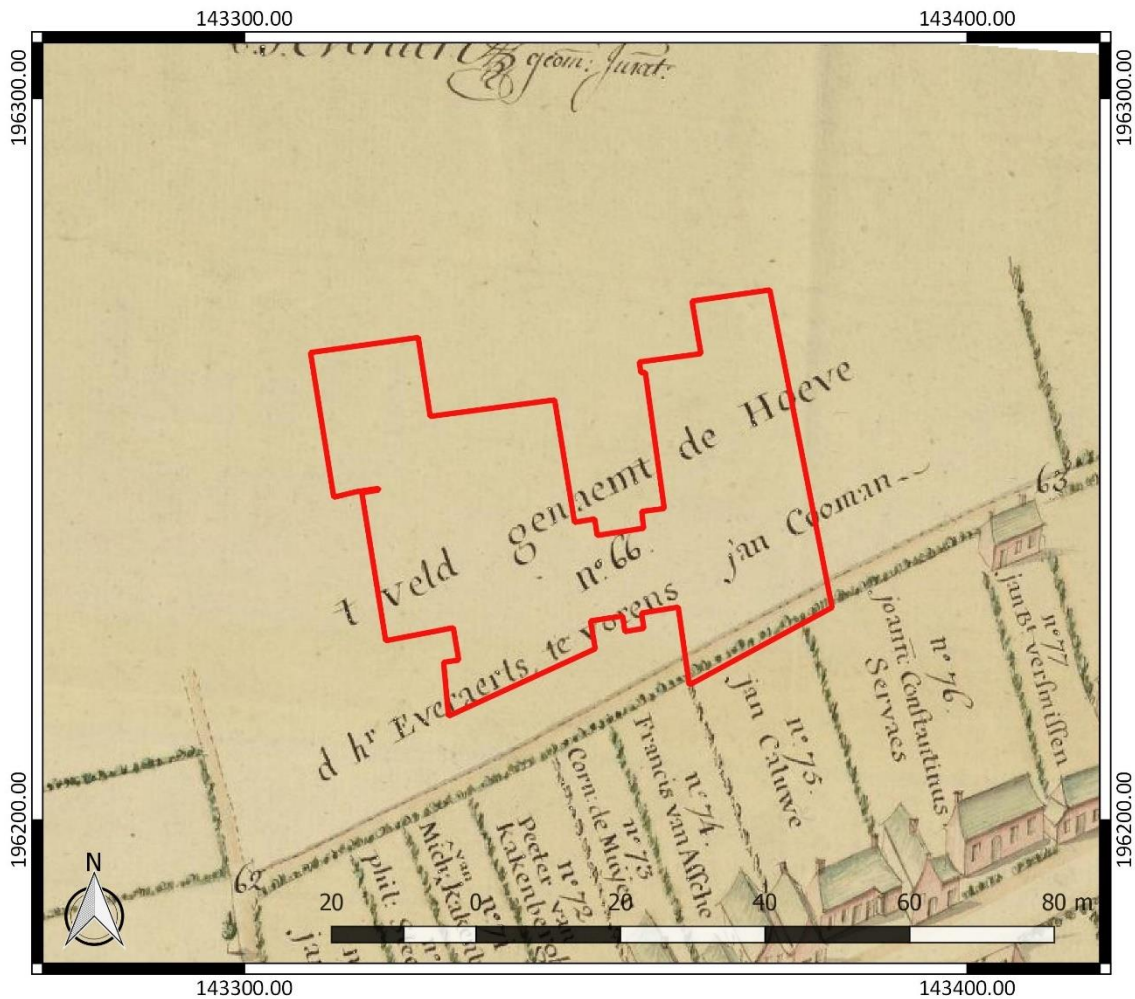
Een figuratieve kaart uit 1787 sluit aan bij die van 1774. Het perceel waar het onderzoeksgebied binnen gelegen is wordt benoemd als 't veld genaemt de Hoeve.



Figuur 20: met 'De plan der baene loopende door den dorpe van Lippeloo, als mede de dorpsstraete loopende door Puurs [...]', juni-juli 1774, door C.J. Everaert met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)



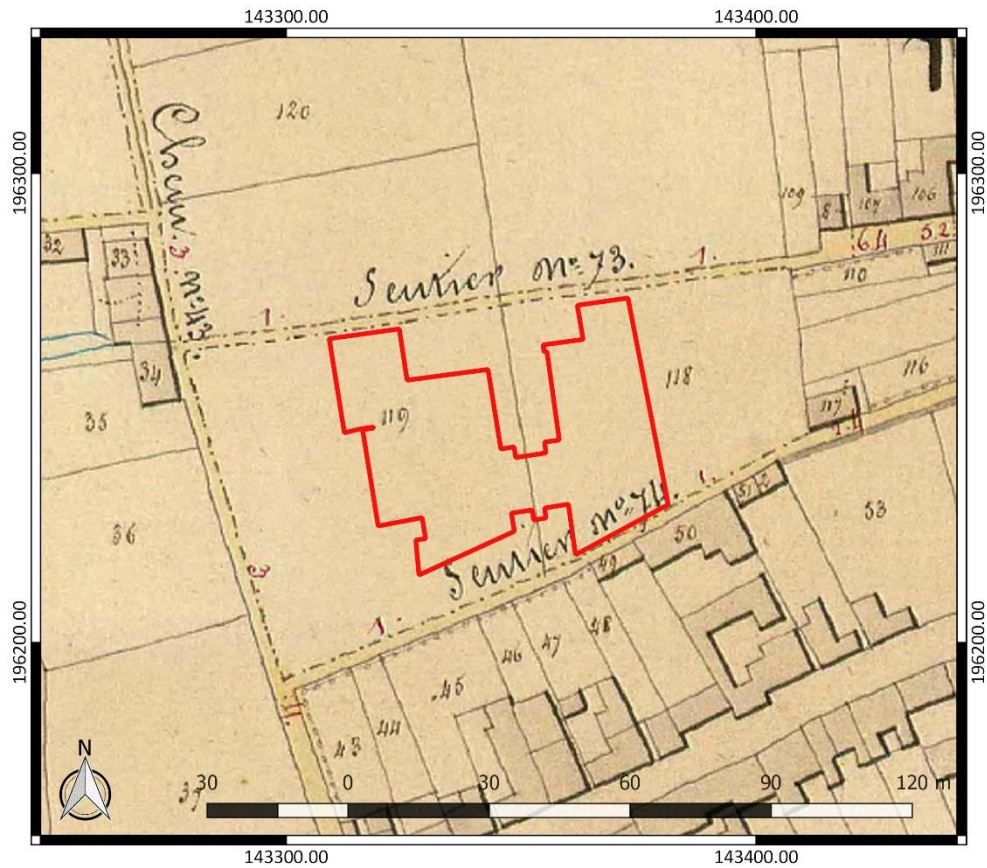
Figuur 21: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 22: het 'Plan de la partie du village de Puurs, située au midi de l'église; levé, le 12 août 1787', door C.-J. Everaert met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is het onderzoeksgebied ingesloten tussen twee wegen en situeert het zich ter hoogte van twee onbebouwde percelen (Figuur 23). Hetzelfde beeld is te zien op de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879), maar ten oosten is er wel bebouwing ontstaan (Figuur 24). Aan de hand van topografische kaarten kan de verdere evolutie van het gebruik van het terrein gevolgd worden. Op een topografische kaart van 1864 wordt het terrein ingekleurd als tuin en als grasland.

Voor het eerst zijn gebouwen te zien op de topografische kaart van 1879. Ze bevinden zich in het noordwesten en in het zuidoosten. Het terrein is verder nog in gebruik als tuinzone en als grasland. De topografische kaart van 1892 toont een gelijkaardig beeld. Vanaf de topografische kaart van 1930 is het bouwblok waar het onderzoeksgebied binnen te situeren is gearceerd en zijn de individuele gebouwen niet meer te onderscheiden. De bouwevoluitie is dan ook niet meer te volgen via de topografische kaarten.



Figuur 23: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



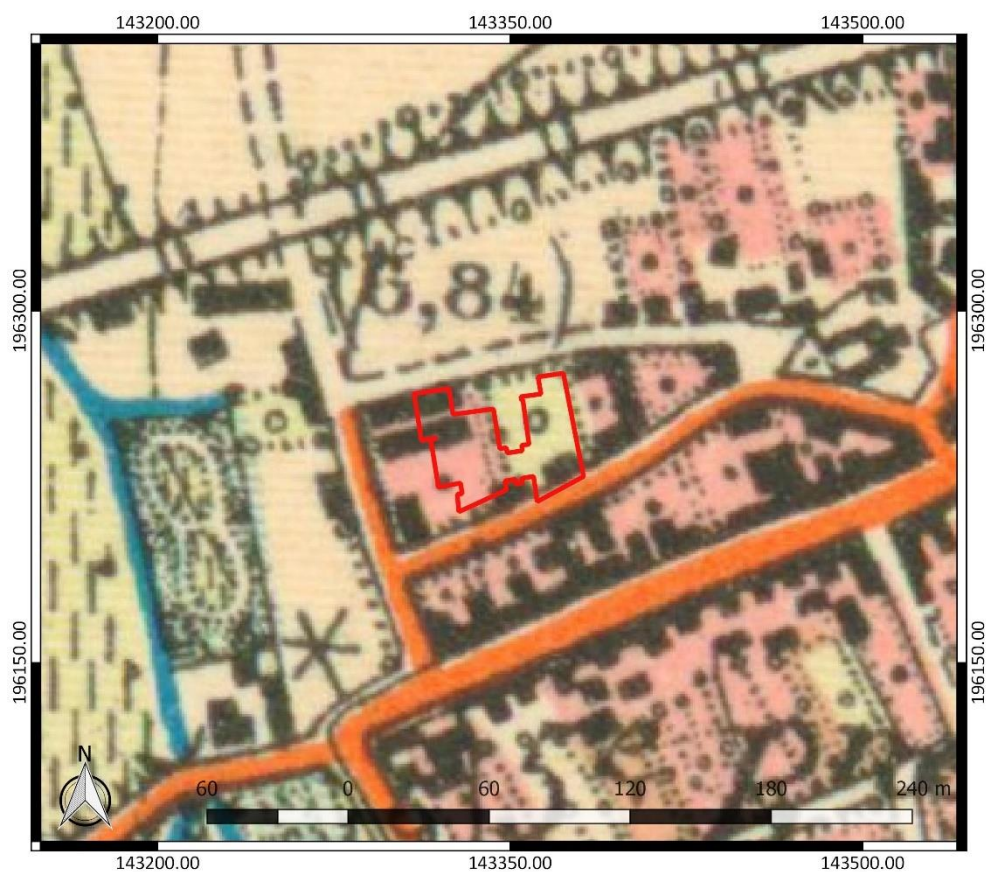
Figuur 24: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



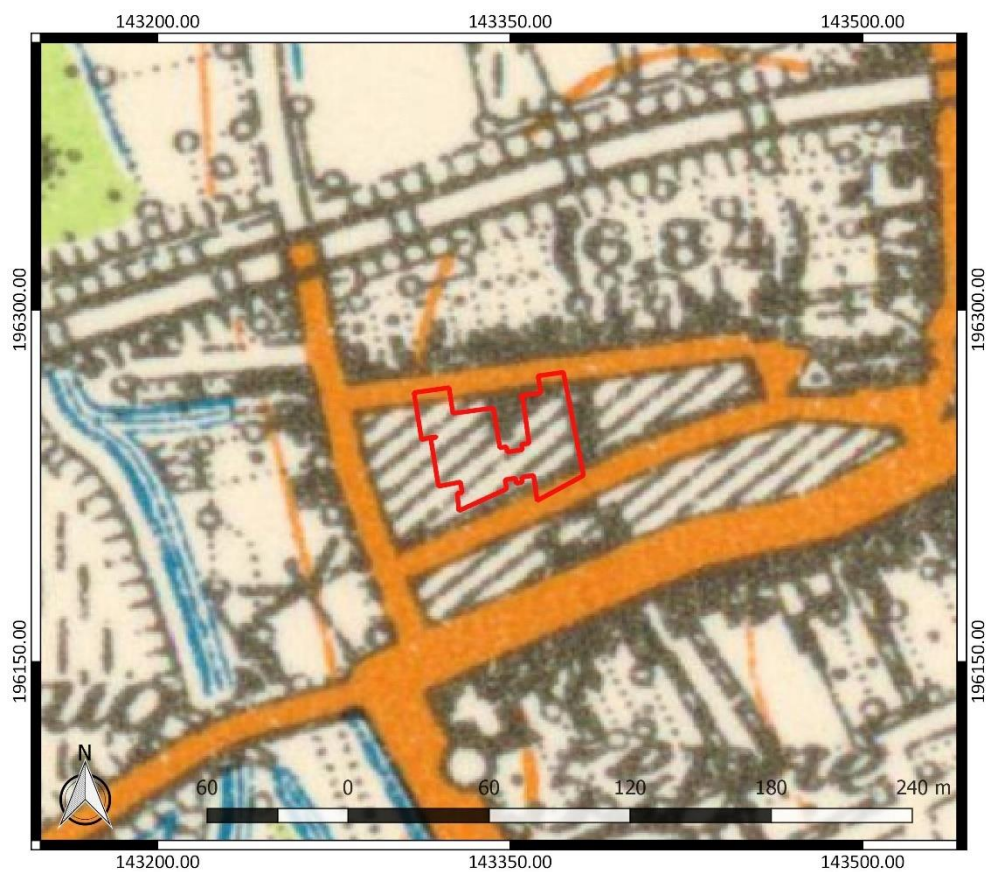
Figuur 25: Topografische kaart uit 1864 (www.cartesius.be)



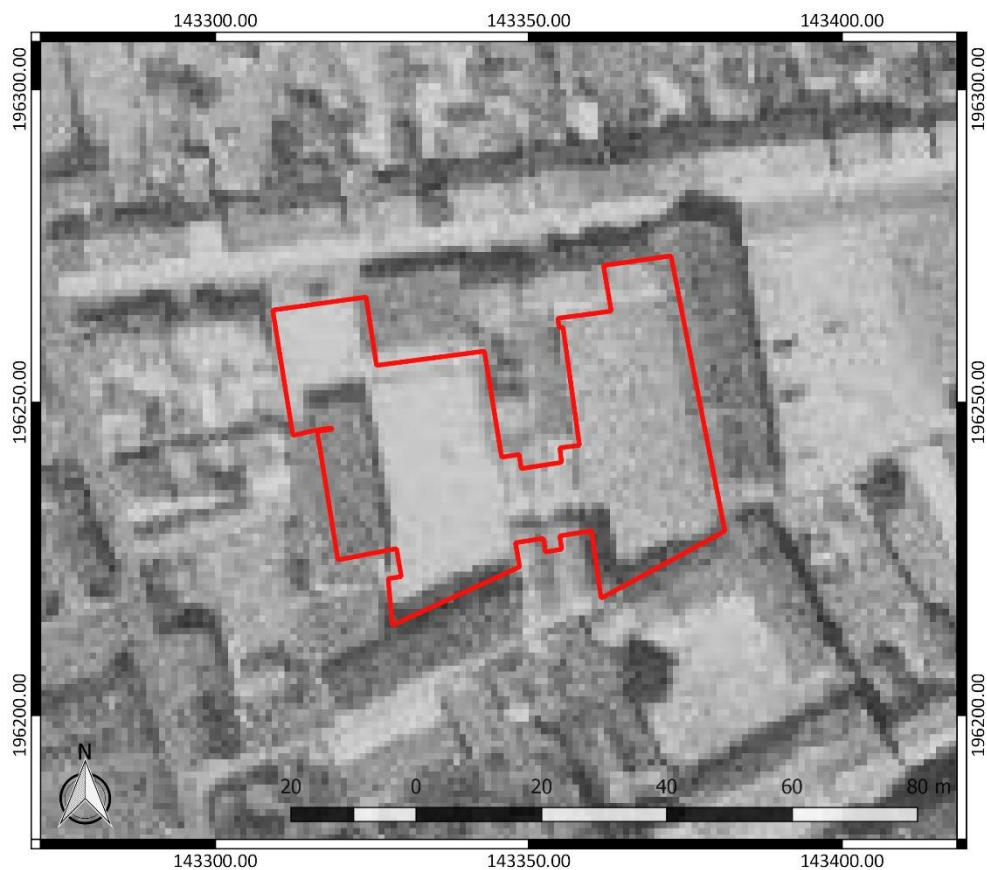
Figuur 26: Topografische kaart uit 1879 (www.cartesius.be)



Figuur 27: Topografische kaart uit 1892 (www.cartesius.be)



Figuur 28: Topografische kaart uit 1930 (www.cartesius.be)



Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



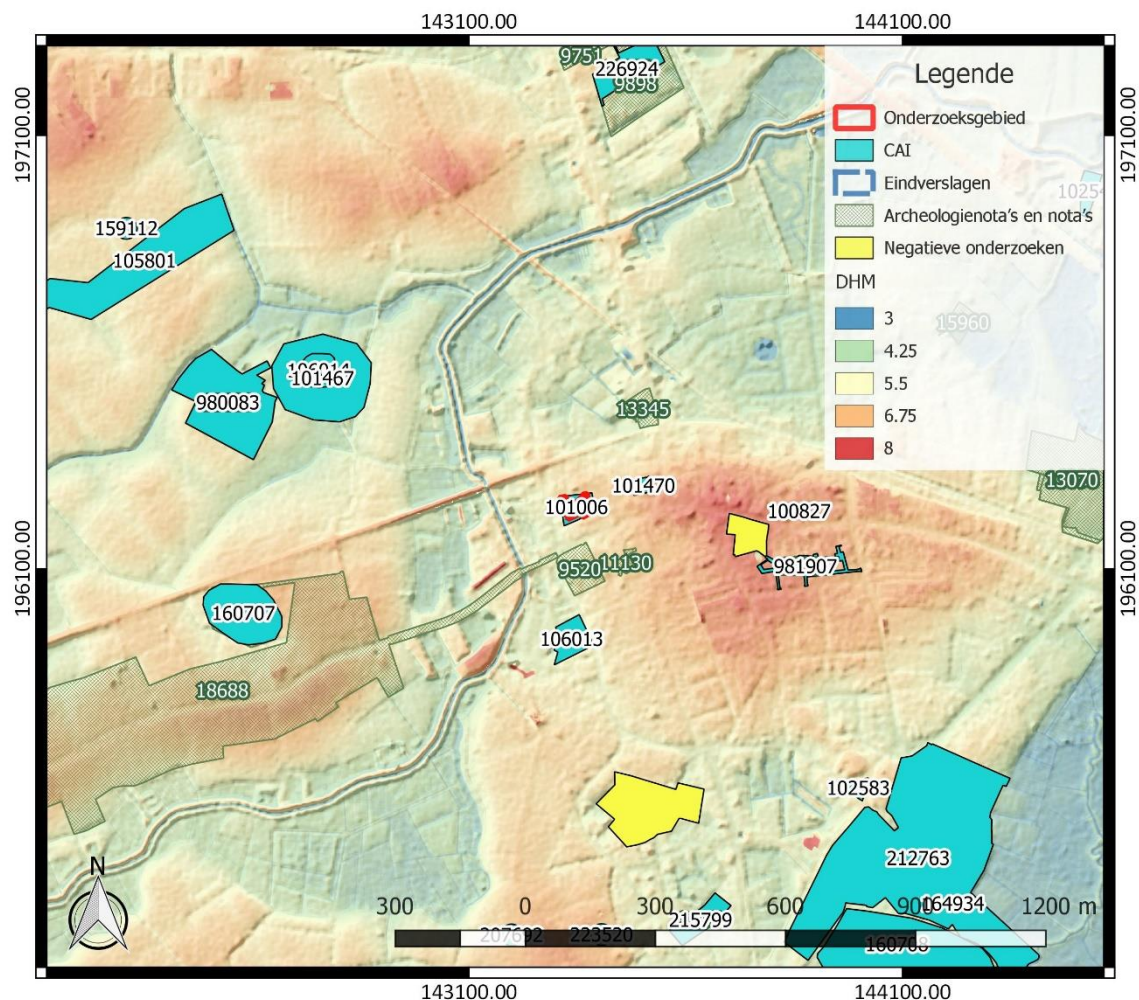
Figuur 30: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 29) toont duidelijk dat het onderzoeksgebied gesitueerd is binnen een complex van schoolgebouwen. Het gaat om de omstreeks 1960 aangepaste Sint-Jan Berchmansschool, waarvan de neogotische noordelijke puntgevel uit 1913-1914 bewaard bleef.¹² Het onderzoeksgebied beslaat voornamelijk de speelplaatsen. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 30) toont een gelijkaardig beeld. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 10).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 31). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Ter hoogte van het onderzoeksgebied bevindt zich een CAI-locatie (CAI ID 101006). Deze werd reeds besproken bij de archeologische voorkennis (zie 2.2).



Figuur 31: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Kerkplein [online] <https://id.erfgoed.net/themas/561> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

Enkele CAI-locaties zijn te situeren ter hoogte van de rug waar het dorpscentrum zich op bevindt. Ten noordoosten van het onderzoeksgebied is de Sint-Pieterskerk gelegen (CAI ID 101470). Oorspronkelijk ging het om een klein zaalkerkje dat waarschijnlijk in de Karolingische periode opgetrokken werd. Nadien volgden er heel wat bouwfases, met onder meer de oprichting van een Romaanse kerk met een Romaanse toren die wellicht nog in de 12^{de} eeuw werd opgetrokken. In de 15^{de} eeuw werd er grondig verbouwd en ook in de 17^{de} en 18^{de} eeuw zijn er belangrijke verbouwingswerken geweest.¹³ Ten zuiden van het onderzoeksgebied bevond zich het Hof ten Berg (CAI ID 106013) dat teruggaat tot de 11^{de} eeuw. Mogelijk gaat het om een eerste vestiging waaruit het dorp gegroeid is.¹⁴ Ten oosten van het onderzoeksgebied werd archeologisch vooronderzoek uitgevoerd dat bestond uit een landschappelijk booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek (CAI ID 981907). Bij het proefsleuvenonderzoek werden enkele archeologische sporen vastgesteld, naast heel wat recente verstoringen en enkele natuurlijke sporen. De archeologische sporen bestaan uit kuilen die eerder recent zijn (nieuwste tijd).¹⁵

Op eerder korte afstand ten zuiden van het onderzoeksgebied werd een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd (CAI ID 983160). Tot de vastgestelde sporen behoren muurresten, hun aanlegseuf en enkele kuilen. Deze restanten zijn te linken aan voormalige bewoning uit de nieuwe/nieuwste tijd. Op één kuil na, die in de nieuwe tot nieuwste tijd wordt geplaatst, kon er geen datering aan de kuilen gekoppeld worden.¹⁶

Ten zuidoosten van het onderzoeksgebied bevindt zich het fort van Liezele (CAI ID 212763). Het is een betonnen pantserfort in de buitenste fortengordel rond Antwerpen, van het type met samengevoegde caponnières, gebouwd in de periode 1906-1914 en omgevormd tot infanteriesteunpunt in 1939.¹⁷ Langs dit fort werd archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het proefsleuvenonderzoek (CAI ID 212763) leverde paalsporen en kuilen op uit de ijzertijd en de Romeinse tijd, naast sporen uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er werden ook restanten uit de Eerste Wereldoorlog vastgesteld die gerelateerd zijn aan vier bunkers.¹⁸ De opgraving (CAI ID 983127) leverde talrijke sporen op, die kunnen worden toegewezen aan meerdere perioden: de vroege ijzertijd, de periode late ijzertijd – vroeg-Romeinse tijd, de midden-Romeinse tijd, de volle en late middeleeuwen, de nieuwe tijd en de periode van de Eerste Wereldoorlog.¹⁹

Ook ten westen van het onderzoeksgebied is een verdedigingselement terug te vinden uit dezelfde tijdsperiode als het fort van Liezele. Het gaat om de Sint-Pietersburcht (Schans van Puurs, CAI ID 160707). Het gaat om een deel van de derde verdedigingsgordel rond Antwerpen, gesitueerd tussen

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Sint-Pieterskerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101470> (Geraadpleegd op 06-02-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Decanale en parochiale kerk Sint-Pieter [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2244> (Geraadpleegd op 06-02-2022); De Donder/Segers 1989

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Hof ten Berg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/106013> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Eeuwfeeststraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981907> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Tuinen van Puurs fase 1A en 1Bpartim [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983160> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Fort van Liezele [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/160708> (Geraadpleegd op 06-02-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Fort van Liezele [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2283> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Landschapspark Fort Liezele [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/212763> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Fortbaan [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983127> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

de forten van Liezele en van Bornem, opgetrokken in 1912.²⁰ Ten noordoosten ervan werden bij veldprospectie vondsten aangetroffen in lithisch materiaal die te plaatsen zijn in de steentijd en aardewerkvondsten uit de metaaltijden of de Romeinse tijd, de Romeinse tijd en de volle middeleeuwen (CAI ID 101467).²¹ Verder naar het noorden bevindt zich het Hof ter Zeut (CAI ID 106014). Aansluitend hierbij werd bij een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd dat de aanwezigheid van een site kon aantonen (CAI ID 980083). Het gaat in de eerste plaats om vermoedelijk een grafveldje of depositiezone die minstens bestaat uit een circulaire structuur en twee kuiltjes. Vermoedelijk is er ook een Romeins grafveldje aanwezig. Bewoningssporen stammen minstens uit de late midden- of vroege late ijzertijd.²²

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving die geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties geven, lichten we daarom hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het terrein is gelegen in het centrum van Puurs, aan de noordwestrand van de historische kern. Het terrein kent een gunstige landschappelijke ligging op de westelijke helling van een rug die afloopt naar de Grote Molenbeek toe. In de omgeving zijn verschillende waterlopen aanwezig. Gekende archeologische waarden in de nabije omgeving houden voornamelijk verband met de historische dorpskern van Puurs. Ze gaan terug tot in de vroege middeleeuwen. Archeologisch onderzoek in de iets ruimere omgeving toont aan dat resten van de steentijd tot de nieuwste tijd kunnen voorkomen.

Op de bodemkaart is het onderzoeksgebied ingekleurd als bebouwde zone. Ten noorden situeren zich een matig droge lemig zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont en een matig natte licht zandleembodem met dikke antropogene humus A horizont met grijsachtige kleur (Pdm(g)). De mogelijke aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont kan gezorgd hebben voor een bescherming van het archeologisch bodemarchief.

Vanaf de 18^{de} eeuw beschikken we over historische kaarten en luchtfoto's om de gebruiksevolutie van het terrein te reconstrueren. Dit leert ons dat het terrein in de 18^{de} eeuw in gebruik was als akkerland. Tussen 1864 en 1879 verschijnt er bebouwing binnen het onderzoeksgebied. Op de luchtfoto van 1971 is de huidige school reeds te zien, waarbij het onderzoeksgebied voornamelijk de speelplaatsen omvat.

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Sint-Pietersburcht (Schans van Puurs) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/160707> (Geraadpleegd op 06-02-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Sint-Pietersburcht met omgrachting [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/200451> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Redoute 1 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101467> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Vooronderzoek Puurs-Sint-Amands Zeutestraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980083> (Geraadpleegd op 06-02-2022)

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de heraanleg van de speelplaatsen met het aanbrengen van nieuwe verhardingen, het aanleggen van een klein park en de aanplant van enkele bomen. De diepte van de verstoring bedraagt voornamelijk ca. 61 cm, maar er gebeuren plaatselijk ook diepere bodemingrepen, tot ca. 1 en 2,5 m onder het maaiveld. Bij de geplande werken wordt er van uit gegaan dat de bodemingrepen dieper zullen reiken dan de bestaande verharding. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is, behalve ter hoogte van waar al putten aanwezig zijn, die blijven zitten.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de westelijke helling van een rug die afloopt naar de Grote Molenbeek toe. Er werd een archeologisch potentieel aangetoond voor de periode vanaf de steentijd tot de nieuwste tijd. Er kunnen sporen aanwezig zijn die verband houden met de (vroeg) dorpsontwikkeling van Puurs, die teruggaat tot in de vroege middeleeuwen. Er wordt een goed bewaard bodemarchief verwacht op basis van de verwachting van een dikke antropogene humus A horizont. De geplande werken betekenen een ernstige bedreiging van het aanwezige bodemarchief in een zone van ca. 2253 m². Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is daarom bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig in deze zone.



Figuur 32: aanduiding van de zone waar verder vooronderzoek nodig geacht wordt, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein verhard is.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn, tenzij uit het landschappelijk booronderzoek blijkt dat de geplande werken het relevante archeologische niveau niet zullen raken. Een proefsleuvenonderzoek biedt voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het onderzoeksgebied is gelegen op de westelijke helling van een rug die afloopt naar de Grote Molenbeek toe. Aan de hand van het bureauonderzoek wordt een vrij goede bewaring van het bodemarchief verwacht. Er zijn geen aanwijzingen voor een sterke verstoring van het bodemarchief. Er is een verwachting naar archeologische resten vanaf de steentijd tot de nieuwste tijd. De kans is reëel dat er sporen aanwezig zijn die in verband staan met de (vroeg) dorpsontwikkeling van Puurs. Een evaluatie van de geplande bodemingrepen geeft aan dat het volledige bodemarchief binnen het onderzoeksgebied bedreigd is. Gezien het archeologische potentieel van het terrein is daarom verder archeologisch vooronderzoek aangewezen.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Adams, R./S. Vermeire/G. De Moor/P. Jacobs/S. Louwye/T. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 15 Antwerpen*, Gent.

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Callaert, L./D. Binon, 2009: De molen van Puursdorp aan de Hoogstraat of van Hoomissenmolen, in: Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2009: *Klein-Brabants Molenboek*, Bornem (Jaarboek van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw 44), 182-186.

De Donder, J./G. Segers, 1989: *De geschiedenis van de Puurse Sint-Pieterskerk, parel van Klein-Brabant*, Puurs

Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2009: *Klein-Brabants Molenboek*, Bornem (Jaarboek van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw 44)

4.2 Websites

Cartesius (2022)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2022)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2022)
<https://geo.onroerenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2022)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2022)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

Molenecho's (2022)
<https://www.molenechos.org>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2022)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

